

ЈЕЛЕНА КОВАЧЕВИЋ
МАРКО РАДОВАНОВИЋ
Архив Југославије
Београд

Културна и научна делатност Архива Југославије (2006-2016)

„Културна и истраживачка мисија једног колектива само је онда вредна пажње ако је његова рад јаван“- Сидра Марјановић

АПСТРАКТ РАДА: Архив као институција заузима значајну улогу у друштву сажимајући у свом раду три битне функције: културну, научну, управну. У складу са тежњом ка њиховом испуњењу постоје бројни предуслови које једна архивска установа мора да испуни. Архиви чувају историјске изворе који су део трајног културног идентитета једне нације, њеног легитимитета, традиције и развоја. Извори које чувају архиви оцртавају степен развоја једног друштва пратећи функционисање разних установа, организација државног, привредног и друштвеног карактера. Улога архива као културне и научне институције подразумева да он треба и мора отворити своја врата научној и широкој јавности. У складу са тим основна дужност архива је обрађивање извора и њено трајно чување уз изналажење начина да извори, као трајно добро буду прилагођени, лако претраживи и доступни јавности ради коришћења у разноврсне сврхе. Рад који се бави овим проблемом пружа преглед делатности Архива Југославије у периоду 2006-2016. у изналажењу начина да открије и приближи своје благо како научној, тако и широкој јавности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Архив Југославије, културна делатност, научна делатност, архивски извори

Архив Југославије – историјат

Институционални развој Архива Југославије започиње 21. јануара 1950, када је Народна скупштина ФНРЈ Општим законом о државним архивима основала Државну архиву ФНРЈ са седиштем у Београду. Архив је више пута мењао име, најпре 1953. када је преименован у Државни архив ФНРЈ,¹ да би 1964. Законом о Архиву Југославије понео назив Архив Југославије. У складу са стварањем државне заједнице Србије и Црне Горе

¹ Иницијативу за оснивање Архива југословенске државе створене 1918. године и доношење закона којим би се регулисала његова надлежност и делатност дао је Одбор Државне архиве у Београду (сада Архив Србије) 1922. године. Припреме и рад на пројекту закона трајали су до 1935, али до доношења закона и оснивања Архива није дошло.

2003. Архив је преименован у Архив Србије и Црне Горе. Данашњи назив Архиву је враћен одлуком Владе Републике Србије од 19. фебруара 2009.² Шездесетседмогодишња историја рада Архива носила је разне промене пратећи измене целокупног државног апарата, од статуса управне установе до установе у области културе. Почетком седамдесетих година Архив Југославије је обављао улогу установе за остваривање функција органа Федерације, пролазећи пут до самосталне савезне управне организације. Данас, као установа у области културе и заштите, за свој рад одговоран је Министарству културе и информисања, односно Влади Републике Србије. Промене у организацији и статусу нису суштински мењали основне задатке Архива, који се односе на преузимање, сређивање, обраду, објављивање, изучавање, заштиту и коришћење архивских извора и регистратурског материјала који су настали у раду централних државних органа и организација, установа, државних институција, политичких и других организација и субјеката југословенске државе од њеног стварања 1918. до 2006. Десетине милиона страница докумената који се чувају у Архиву сведоче о историји југословенске државе и представљају најважнији историјски извор за проучавање њених закона и институција, спољне и унутрашње политике, дипломатије, правосуђа, економије, привреде, банкарства, просвете, културе, религије, идеологија, живота обичног човека. Иако је Архив Југославије незаобилазна установа приликом проучавања и истраживања политичке и друштвене историје Југославије, Архив у научним центрима и универзитетима у свету представља светски референтни архив за истраживање тема 20. века као што су Хладни рат, Покрет несврстаних и друго.

Архивски извори Архива Југославије

Фондови и збирке који су похрањени у Архиву Југославије настали су радом централних државних органа и установа, централних органа политичких партија и других организација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, а од 1945. године до постојања Државне заједнице Србије и Црне Горе, централних државних органа и установа југословенске Федерације, као и установа које су вршиле послове од интереса за остваривање функција заједничке државе. У Архиву Југославије чувају се и документа настала радом политичких, културних, научних, јавних и других истакнутих личности. Архивску грађу Архива Југославије тренутно чини 869 фондова и збирки, односно око 25.000 дужних метара. Током НАТО бомбардовања 1999. године уништени

² За детаљније упознавање са историјатом и радом погледати: „*Архив Југославије: 1950-2000*“, Београд, 2012; М. Анђелковић, „Од Дома краља Александра I за ученике средњих школа до Архива Југославије“, *Архив*, 2/2001; Љ. Поповић, „Кад је заправо формиран Архив Југославије (Краљевине, ДФРЈ, ФНРЈ)“, *Архив*, 5/2004; М. Милошевић, „Поводом 60 година од оснивања Архива Југославије“, *Архив*, 11/2010.

су архивски документи 5 фондова који су били измештени у зграду Савезног министарства унутрашњих послова. Већина докумената настала је у периоду након 1918. године. Архив чува фондове који прелазе преко петстотина дужних метара што представља реткост у Србији. Највећи фонд по обиму је Главна контрола Краљевине Југославије са 1.159,00 дужних метара. Архивски извори овог фонда се осим обимом истичу разноврсним подацима. Посебну вредност чини то да се у оквиру њега, поред осталих, могу пронаћи подаци о свакој особи која је била запослена у државној служби Краљевине Југославије. Посматрајући вредност фондова у оквиру важности од државног значаја, учесталости коришћења, културном и геополитичком значају, међу најзначајније сврстали бисмо: *Двор Краљевине Југославије, Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије*, личне фондове *Милана Стојадиновића и Јована Јовановића Пижона*, као и фондове из социјалистичког периода, *Савез комуниста Југославије, Председништво ФНРЈ, Кабинет Председника Републике, Савезно извршно веће*. Архив Југославије чува и богату збирку фотографија која се стално допуњује, а чини је око 50.000 фотографија. Фотоархива *ТАНЈУГ* која је похрањена у Архиву Југославије знатно је обогатила фотографски фонд.

Коришћење архивских извора

Стална активност Архива Југославије огледа се у пружању гостопримства и помоћи у изналажењу потребних података бројним истраживачима и корисницима архивских извора различитих профила. Међу њима најбројнији су историчари, правници, новинари, филолози и други. Извори Архива Југославије коришћени су у различите сврхе. Вреди поменути да међу њима у већем броју срећемо геологе који својим радом потврђују схватање о актуелности докумената похрањених у Архиву Југославије и њиховој употреби у оперативним пословима. У периоду од 2006. до 2016. у читаоници Архива Југославије истраживало је укупно 5.673 посетилаца. Архивски извори Архива Југославије захваљујући разноврсности докумената из политичке, културне, друштвене и економске историје привлаче истраживаче из разних земаља, европских и ваневропских. У наведеном периоду истраживало је 1.275 посетиоца из 46 страних држава. Највећи број истраживача долазио је из Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Сједињених Америчких Држава, Русије и Немачке. Извори Архива Југославије коришћени су у различите сврхе. Најчешћи корисници архивске грађе су студенти па су архивски документи најчешће коришћени за писање дипломских, докторских радова и монографија. Сукцесија и имовинско-правни односи чине сталну основу за коришћење архивских извора. Уз то треба напоменути и захтеве министарстава, судова и других државних установа зарад коришћења архивских докумената у циљу остваривања функција државних

органа Републике Србије на државном и међудржавном – билатералном нивоу. Како су ипак стални и најчешћи посетиоци историчари у најкоришћеније фондове спадају *Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије, Милан Стојадиновић, Централни пресбиро председништва Министарског савета Краљевине Југославије, Јован Јовановић Пижон, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, Савезно извршно веће, Кабинет председника Републике, Савез комуниста Југославије*. Значајни фондови у оквиру решавања имовинско-правних односа су *Установа аграрне реформе Краљевине Југославије, Комисија за аграрну реформу и колонизацију, Президијум Народне скупштине, Председништво Владе ФНРЈ*. Будући да је један од главних циљева архива омогућавање што лакшег и бржег долажења до потребних информација, Архив Југославије је 1996. године покренуо публикацију *Евидент-корисници, теме и коришћени фондови* кроз коју се могу пратити теме за која су вршена истраживања, као и фондови коришћени за одређену тему што олакшава будућим корисницима сналажење међу обимним подацима. Прва три издања ове публикације обухватају период 1996-2003, док је четврта књига *Евидент-корисници, теме и коришћени фондови* за период 2004-2008. у припреми.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА АКТИВНОСТ

Сарадња са Филозофским факултетом Универзитета у Београду

Историја једног народа најверније се чува и открива међу архивским документима која су извор првог реда и основ на коме почива свака истраживачка делатност. За студенте историје као најчешће и незаобилазне кориснике услуга Архива од посебне важности је да буду упознати са њеним значајем и неизоставном улогом у даљем стварању и откривању. У складу са настојањем Архива Југославије да уведе и припреми будуће научнике у путеве истраживачког рада битна је сарадња ове установе са Катедром за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду. Почев од 2003. године у Архиву Југославије се организују вежбе за студенте историје. Путем практичне наставе архивисти-историчари упознају студенте са делатношћу Архива, фондовима и збиркама којима располаже, начином сређивања и обраде архивских извора, израдом информативних средстава. Студенти су у прилици и да се упознају са издавачком делатношћу Архива, као и да добију на увид архивске изворе из фондова и збирки Архива у којима се налазе документа о темама из историје Југославије за коју су заинтересовани, уз објашњења запослених о начину њиховог претраживања и коришћења. Захваљујући овој сарадњи са радом Архива Југославије били су упознати и студенти Катедре за андрагогију и педагогију Филозофског факултета Универзитета у Љубљани, као и

студенти Историјског факултета-Одсека за историју Балкана Уралског државног универзитета из Екатеринбургa.

О практичном значају сарадње Архива Југославије и Филозофског факултета Универзитета у Београду сведочи стручна пракса (волонтирање) у трајању од годину дана (1.9.2011.-31.8.2012.) коју је Архив у сарадњи са Националном службом за запошљавање Републике Србије и Министарством културе и информисања Републике Србије омогућио групи од троје историчара. Циљ стручне праксе био је упознавање и оспособљавање лица за обављање архивистичких послова. Практика је обухватала неколико периода обуке. Након општег упознавања са радом Архива Југославије и његовим одељењима, корисници стручне праксе у трајању од по три месеца провели су време у три одељења Архива: у Одељењу за надзор, заштиту и коришћење архивске грађе, Одељењу за сређивање и обраду архивске грађе, фондова и збирки и Одељењу за информисање и објављивање архивске грађе и међународну сарадњу.³ Након завршене обуке волонтери су добили могућност да полажу стручни испит из архивистике и могућност запослења у Архиву. Иако има најтешњу сарадњу са Филозофским факултетом, Архив Југославије је организовао и практичну наставу за студенте Катедре за библиотекарство Филолошког факултета у Београду, путем које су студенти били упознати са основама рада Архива и тим начином постали стални корисници историјских извора.

Сарадња са основним и средњим школама

Како настава историје добија нова усмерења и циљеве који се не задржавају на фронталном излагању наставника и не завршавају памћењем чињеница и догађаја, већ игра улогу подстрекача и ствараоца мислених људи, архив као чувар извора добија другачију и значајнију улогу у просветном систему. Архивски извор је основ путем кога се „склапањем“ и повезивањем различитих података ученици подстичу на активну улогу у учењу, размишљањем и доношењем сопствених закључака. Иако у недовољној мери, међу истраживачима Архива Југославије налазе се ученици средњих школа који за писање школских радова проучавају и користе архивске документе.

У складу са променама у настави историје Архив приближава своја богатства и школама. У оквиру семинара *Историјски извори у настави историје* који је организовала агенција *Duga-Co* уз подршку Архива Србије, 2008 Архив Југославије су посетили наставници историје београдских основних и средњих школа. Циљ семинара је био да наставници путем предавања буду упознати са историјатом, организацијом, делатношћу, надлежностима, фондовима и збиркама, раду са истраживачима Архива како би подстакли

³Д. Теодосић, „Едукација у Архиву Југославије“, *Архив*, 13/2012, 247-250.

и што боље едуковали своје ученике у коришћењу архивских извора за своја истраживања као извора првог реда. Сарадња са школама настављена је и наредних година организовањем посета, разгледањем изложби које су постављене у Архиву и предавањима намењених ученицима основних и средњих школа путем којих су се могли упознати са делатношћу Архива и значајем архивског документа.

Сарадња Архива Југославије и Семинара друштвене историје Истраживачке станице Петница је значајна за упознавање и едукацију средњошколаца у раду са архивским документима. Полазницима и сарадницима Семинара омогућена је стручна, логистичка и консултантска помоћ приликом истраживачког рада у склопу писања историјских радова, као и приликом одабира архивских извора који ће се користити у склопу практичних вежби. Запослени архивисти радо се одазивају честим позивима да путем предавања приближе архивску делатност и њен значај средњошколцима.

Издавачка делатност

Богата издавачка делатност Архива Југославије остварује се објављивањем стручних радова из области архивистике и историографије у часопису *Архив*, информативних средстава о фондовима и збиркама Архива, приређивањем зборника докумената архивске грађе и зборника радова са међународних научних скупова и израдом каталога као пратећих и саставних делова изложби које Архив организује самостално, или у сарадњи са другим установама културе и државним органима.

Недовољан број архивистичких часописа у некадашњој Савезој Републици Југославији, као и непостојање једног часописа на југословенском нивоу утицали су на рађање идеје о покретању једног архивистичког гласила уочи обележавања пола века постојања и рада Архива Југославије. Часопис под називом *Архив*, савременог дизајна и високог стручног нивоа, је покренут 2000. у Архиву Југославије, који је његов оснивач и издавач.⁴ Часопис је основан са идејом да критички третира и преиспитује проблеме и обрађује питања из домена историографије, архивске теорије и праксе, пружа јавности увид у резултате рада Архива Југославије и приказује достигнућа и искуства светске архивистике. По оцени стручњака и надлежних стручних тела Архив је уврштен у групу часописа од националног значаја, што сведочи о његовој стручној утемељености и оправданости излажења. Структуру часописа чине стручни радови из архивистике, историографије, критички прикази докумената, годишњи извештаји о раду Архива Југославије, галерија фотографија из Збирке фотографија Архива Југославије, критички прикази нових издања и друго. У периоду од 2000. до 2016. издато је 17 бројева часописа.

⁴Први часопис Архива Југославије под називом *Билтен* штампан је у периоду 1980-1986, у девет бројева.

Сва дигитална издања доступна су за преглед на сајту Архива Југославије (<http://www.arhivu.gov.rs/>), где је истраживачима омогућено напредно претраживање по кључним речима и ауторима.

Један од битних задатака архивских установа представља континуирани рад на стручном приређивању и објављивању архивских извора са циљем да се научној и широј јавности она учини што доступнијом и разумљивијом. Архив Југославије има вишедеценијску традицију објављивања архивске грађе настале радом државних органа, како Краљевине, тако и социјалистичке Југославије. Издања зборника архивске грађе или књига насталих на основу истраживања у Архиву прате и промоције које се углавном организују у згради Архива. Промоције се редовно чине и за издања чији је Архив суиздавач.

Хронолошки преглед објављених зборника радова и докумената (2006-2016)
2007.

Зборник радова са међународног округлог стола „Тито-Стаљин“
2009.

Културна политика Југославије: 1945-1952.
2012.

Руски лекари у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији, Биографски речник и анкете (1918-1946)
2013.

Југославија – Алжир, зборник радова са научне конференције одржане у Алжиру 27. јануара 2013.
2014.

Југославија – Индонезија 1945-1967: истраживања и документа
Југославија – Сједињене Америчке Државе: поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава: 1944-1980.

Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР 1946-1964.

Југословенско - Алжирски односи 1956-1979.

2015.

Југословенско-амерички односи 1918-1945.

Југословенско-ирачки односи 1955-1979.

Јован М. Јовановић Пижон Дневник (1896-1920).

У периоду од 2005. до 2015. године, у оквиру едиције *Извори за историју међународних односа 1930-1940.* објављени су *Извештаји Министарства иностраних послова*

Краљевине Југославије, који у 11 књига дају месечне прегледе догађаја у разним земљама у свету за период од 1930-1941.

Израда серије публикација општих информативних средстава у виду *Водича о фондовима*, започета је 2000. како би се заинтересованој јавности дале на увид основне информације о фондовима, личним фондовима и збиркама које се чувају у Архиву Југославије. Прву у серији публикација представља *Водич кроз фондове Краљевине Југославије*. У *Водичу* су представљена 143 фонда из периода Краљевине СХС / Југославије (1918-1945). Систематизовани преглед архивских фондова организован је у две велике тематске целине. Прву групу архивских фондова чини тематска целина *Централни органи власти*, док другу чине *Банке, политичке странке, удружења, привредна и друге организације и институције*. У оквиру текста о сваком фонду дати су следећи подаци и информације: број и назив фонда, сигнатура фонда, ствараоци архивске грађе фонда, граничне године фонда, граничне године архивске грађе фонда, количина архивске грађе фонда, начин сређености архивске грађе, информативно средство о грађи, историјат ствараоца фонда и основне информације о садржају архивске грађе фонда.

Наставак серије публикација општих информативних средстава представља *Водич кроз збирке*, издат 2007. Представљене су основне информације о 58 архивских збирки, које датирају од средине 19. до половине 20. века. Ствараоци већег броја збирки су истакнути државници, страначки прваци, универзитетски професори, културни и јавни радници из периода Краљевине и Социјалистичке Југославије. Збирке су посебно значајне као допуна постојећим некомплетним фондовима, посебно када је реч о деловању политичких странака у Краљевини Југославији чија архивска грађа је сачувана само у фрагментима.

Представљање фондова из периода социјалистичке Југославије започето је израдом публикације *Водич кроз фондове Архива Југославије 1945-2006*, издате 2014. Прва књига *Водича* обухвата архивске фондове 39 врховних државних органа власти и управе: *Шефа државе, Скупштине и Владе* и њихових сталних тела и служби.

Развој информационих система и интернет комуникације утицао је и на опредељење да се започне са проналажењем решења како би се што широј јавности омогућио увид у архивске фондове и збирке и тако учинио први корак ка стварању виртуелне читаонице Архива која ће бити доступна истраживачима у свако време и са сваког места. Резултат тог рада представља веб апликација *Инвентар*, којој је могуће приступити преко веб сајта Архива. Истраживачима је доступан увид у опште податке и информативна средства о обрађеним фондовима, као и претраживање садржаја јединица описа и индекса архивске грађе.⁵

⁵Више о бази и сајту Архива погледати: Т.Вукелић, „Аутоматизована база података „Инвентар“, *Архив*, 4/2003; Т. Вукелић, „Веб апликација „Инвентар“ у Архиву Југославије“, *Архив*, 15/2014; О. Порубовић-Видовић, „Нови сајт Архива Југославије-корак ближе истраживачима архивске грађе“, *Архив*, 10/2009.

ИЗЛОЖБЕНА АКТИВНОСТ

Изложбе Архива Југославије представљају јединствену прилику да се јавности прикажу сведочанства прошлости, архивска документа путем којих пратимо развој одређене државе, њених институција, идеологија и система, унутрадржавних друштвено-политичких односа, успостављања, развијања и гашења односа са другим земљама. Изложба визуелизује историјски догађај и „склапањем“ архивских извора открива како се заокружује мозаик једне приче. Како слику око дуже памти од речи, а непознато чини ближим и схватљивијим, изложбе су значајни облици културног рада путем којих се стручној, научној и широј јавности откривају богатства једног архива. Најчешћи вид изложби које је организовао Архив су тематске изложбе. Посетиоци Архива Југославије у могућности су да погледају и сталну изложбу Архива *Историјске карте Југославије* постављену 2009. у холу здања. Из списка изложби Архива Југославије у периоду 2006-2016. приметна је значајна активност Архива да путем излагања докумената упозна и заинтересује јавност за културна добра којима располаже. Теме изложби су сећале на значајне људе и догађаје из историје али и обнављале сећање на везе Југославије са одређеним земљама.

Изложбе које је приредио Архив Југославије (2006-2016)

2006.

Александар Први краљ Југославије 1918-1934.

Тито-Стаљин

2007.

Кнез Павле Карађорђевић краљевски намесник 1934-1941.

2008.

Југославија у међународним односима 1918-1922.

Југословенска исељеничка периодика у Северној и Јужној Америци 1914-1945.

2009.

Југославија у међународним односима 1918-1992.

2010.

Југословенско-алжирски односи

Југословенске владе 1918-2006.

2011.

Иво Андрић у дипломатији

Прва конференција шефова држава или влада несврстаних земаља, Београд 1961.

Југословенско-француски односи 1918-1941.

Портрети краљице Марије и кнегиње Олге Карађорђевић

2012.

50 година пријатељства и сарадње Југославије, Србије и Алжира

Јован Дучић у дипломатији

Ми градимо пругу-пруга гради нас. Омладинске радне акције у Југославији 1946-1951.

2013.

Београд-Цакарта: од успостављања дипломатских односа до данас

Београд-Хавана: 70 година од успостављања дипломатских односа

Саобраћај и везе у Краљевини Југославији 1918-1941.

2014.

Београд, слободан град

Краљевина Југославија у Друштва народа

Личности и потписи-аутографи познатих личности у документима Архива Југославије

2015.

Југославија и Прва конференција за европску безбедност и сарадњу

Николај Краснов-руски неимар Србије

2016.

Београд-Отава: Дипломатски односи од успостављања до данас

Изложбе Архива Југославије гостовале су широм Републике Србије и Републике Српске, односно Босне и Херцеговине. Организовање и гостовања изложби био је најчешћи вид сарадње са осталим установама културе. Учестала активност Архива Југославије на овом пољу у градовима Републике Србије сведочи о актуелности и атрактивности тема којима су се бавиле изложбе Архива. Дуготрајну пажњу привукла је изложба *Александар Први краљ Југославије 1918-1934*, која је први пут постављена у Архиву Југославије 2006, да би поред гостовања у пет градова, након седам година била отворена у изложбеном салону Историјског архива у Зрењанину. Изложбе Архива уступане су за обележавања значајних датума у раду осталих архива у Србији. Изложба *Кнез Павле Карађорђевић краљевски намесник 1934-1941*, која је приређена у заједничкој сарадњи са службом за међународно-правне послове Министарства спољних послова Републике Србије, поред бројних гостовања, обележила је шездесетогодишњицу рада Међуопштинског архива у Чачку, док су изложбом *Иво Андрић у дипломатији* отворени *Андрићеви дани* у Травнику. Посебно вредна пажње је изложба *Јован Дучић у дипломатији* која је излагана широм Србије разноврсним поводима и на различитим местима, чиме је испунила у пуном значењу културно-просветну мисију Архива. Изложба је отворена у Основној школи *Јован Дучић* у Београду, поводом обележавања 140 година од рођења, 70 година од смрти песника и 55

година постојања ове школе. У оквиру манифестације *Културно лето Београд* постављена је на Земунском кеју, потом на Светосавском платоу и Калемегдану, док је у Спортском центру *Олимп* поред изложбе одржано и *Дучићево вече поезије*. У просторијама *Ватерполо клуба Партизан* изложбу о Јовану Дучићу посетили су многи спортисти и поклоници спорта. О вредности ове изложбе сведочи и пажња која јој је поклоњена поред градова широм Србије и у градовима Републике Српске и Босне и Херцеговине. Велику пажњу добила је изложба *Прва конференција шефова држава или влада несврстаних земаља, Београд 1961*, приређена у заједничкој сарадњи са Дипломатским архивом Министарства спољних послова Републике Србије, поводом обележавања педесетогодишњице одржавања Прве конференције несврстаних земаља у Београду 1961. У централном холу Дома Народне скупштине Републике Србије посетиле су је делегације 103 државе учеснице Министарског састанка у Београду. Изложба *Николај Краснов-руски неимар Србије*, приређена у заједничкој сарадњи Архива са Домом руске дијаспоре *Александар Солжењџин* из Москве уз учешће Историјског архива Београда је представљена, најпре јавности Москве 2014, да би њеним отварањем у Београду наредне године, Архив Југославије обележио 65 година рада. Изложбом је представљено преко 250 експоната, планова, скица, цртежа и идејних пројеката. Јавност је била први пут у могућности да види оригинална дела која илустују градитељско стваралаштво Николаја Краснова.

С обзиром да поставке Архива нису сталне, већ временски и просторно ограничене, каталози који се израђују као пратећи вид изложби остају трајно визуелно сведочанство начина рада и достигнућа Архива у овој делатности. Приказом оригиналних докумената, фотографија и осталих архивских извора каталози постају смернице корисницима у потрази за документима потребним за изучавање одређених тема.

Делатност и културна добра архивских институција су непознаница, па и апстрактни појмови за јавност ван стручне и научне. Манифестација *Ноћ музеја* је права прилика да архив своје вредности прикаже разноврсној публици. Архив Југославије је двома изложбама *Дипломатија Краљевине Југославије 1918-1941.* и *Југословенска иселјеничка периодика у Северној и Јужној Америци 1914-1945.* обогатио културни репертоар манифестације *Ноћ музеја* 2008. Тада су многи посетиоци први пут посетили Архив Југославије и били у прилици да нешто више сазнају о његовој делатности, вредностима које похрањује, значају историјских докумената у култури једног народа. Уз разговор са запосленима и разгледање изложбе били су у прилици да сазнају нешто више о прошлости свог народа.

Наредних година Архив је наставио ову праксу отварајући своја врата посетиоцима изложбама: *Југославија у међународним односима 1918-1992; Југословенске владе 1918-2016; Портрети краљице Марије и кнегиње Олге Карађорђевић, Миградимо пругу-пруга гради нас. Омладинске радне акције у Југославији 1946-1951; Саобраћај и везе у Краљевини Југославији 1918-1941; Николај Краснов-руски неимар Србије.*

САРАДЊА СА СРОДНИМ УСТАНОВАМА У ЗЕМЉИ И ИНОСТРАНСТВУ

Сарадња са сродним установама у земљи

Сарадња са осталим установама из области културе је неопходна односно неизоставна. Размена искустава и информација из најважнијих сегмената архивистичке струке је важан предуслов за даља усавршавања начина рада. Иако су гостовања и организовања изложби најчешћи вид сарадње са сродним установама Архив Југославије у својим просторијама организује и промоције издања архива и научних установа у Србији. Овакав вид сарадње је веома значајан јер омогућује упознавање јавности са културним добрима и делатношћу архива који се налазе ван престонице. На исти начин организују се и промоције издања Архива Југославије у другим културно-научним установама.

Најнеопходнији и најзначајнији вид сарадње међу институцијама јесте размена искуства путем одржавања праксе и заједничких трибина. У просторијама Архива Југославије 2008. организована је трибина за дванаест запослених из Одељења за архивске послове и регистратурски материјал Народне банке Србије. Таквог усмерења била је и трибина са темом *Сачувати и поделити памћење са другима, студија случаја: Лична архива Николе Тесле*, коју је наредне године Архив Југославије покренуо у сарадњи са Музејом Николе Тесле. Путем излагања стручњака, изложбене поставке, пројекција и презентација музејских издања представљени су различити путеви којима би се обрадила и приредила лична архива Николе Тесле ради јавног коришћења. Ова сарадња је настављена и у наредној години темом *Где и када почиње заштита архивске грађе-примена стандарда српског ИСО 15489*.

Међународна сарадња

Први кораци на плану међународне сарадње Архива Југославије започињу 50-их година XX века истраживањем, копирањем и разменом докумената, стручним путовањима и професионалним контактима на међународним архивистичким скуповима. Почетком 60-их година XX века скоро сви међународни контакти архивске службе у Југославији одвијали су се углавном преко Државног архива ФНРЈ (сада Архив Југославије), који је представљао архивску службу ФНРЈ у највећем броју случајева у односу на иностранство и он се као такав потпуно афирмисао.⁶ Архив Југославије је 1965. године постао члан А категорије Међународног архивског савета (ИСА) и његовог европског огранка

⁶Д.Јончић, „Почеци међународне сарадње Архива Југославије“, *Архив*, 17/2006, 57-63.

(EURBICA), па као члан главне светске асоцијације архива има развијену међународну сарадњу са архивима и другим сродним институцијама и асоцијацијама у иностранству у области архивистике, специјалистичких усавршавања, размени истраживача, информација, стручних публикација и изложби, учешћу на међународним архивистичким скуповима, састанцима и скуповима међународних организација и удружења националних архивских служби. Архив Југославије има потписане протоколе о сарадњи са државним архивима СР Немачке, Руске федерације, Словеније, Македоније, Мађарске, Босне и Херцеговине, Републике Српске, са националним архивским дирекцијама Украјине, Кине, Бугарске, Индонезије, Алжира и са Архивом града Москве. Међународна активност се огледа у размени изложби архивских докумената, учешћу на међународним скуповима (Словенија, Италија, Француска, Русија). Сарадња са УНЕСКО омогућила је финансијску донацију за објављивање прва два тома едиције Културна политика Југославије.

Архив Југославије је са својим културним добрима, путем изложби упознавао и јавност Републике Српске. Поред размене искустава, информација, организовања промоција издања, Архив Југославије и Архив Републике Српске имају редовну размену тематских изложби. Сарадња ове две институције озваничена је потписивањем *Протокола о сарадњи 2011*. Поред честих гостовања изложби Архива Југославије у Републици Српској, Архив је у периоду 2009-2016. угостио три изложбе Архива Републике Српске. Посебну пажњу изазвала је изложба *Млада Босна и сарајевски атентат*, коју је 2014. у Београду отворио председник Републике Србије Томислав Николић.

Значајан део активности Архива Југославије у области међународне сарадње остварује се на основу Споразума о питањима сукцесије бивше СФРЈ, који је закључен у Бечу 29. јуна 2001, а који је ступио на снагу 2. јуна 2004, након његове ратификације од стране свих држава сукцесора. Саставни део Споразума је и Анекс Д, који регулише питање сукцесије архивских извора. Према његовим одредбама *Државна архива СФРЈ* је заједничка културна баштина бивших југословенских република. Први састанак и разговор представника држава сукцесора о имплементацији Споразума одржан је у Архиву Југославије 2011. Конкретнији резултат сарадње представља заједнички рад Архива Југославије, Архива Републике Словеније, Архива Босне и Херцеговине, Државног архива Републике Македоније и Хрватског државног архива на припреми пилот пројекта *Дитигализација заједничког архивског наслеђа СФРЈ*. Одабрана је архивска грађа фонда *Председништво владе ФНРЈ* који представља један од пет приоритетних за дигитализацију.

Дигитализација у Архиву Југославије - улога у архива у 21. Веку

Савремено друштво је у великој мери дигитално, односно окружено је информацијама у дигиталном облику. Све бржи и незаустављиви напредак

информационих технологија резултира широком применом њених достигнућа у скоро свим областима људске делатности. Осим тога оне задовољавају све израженије потребе савременог друштва за бржем, једноставнијем и јефтинијем приступу информацијама. Поставља се питање на који начин дигитализација и информационе технологије могу бити од помоћи архивским радницима у процесу заштите и сређивања архивских извора као дела трајног културног наслеђа као и њеним крајњим корисницима-истраживачима, појединцима, научно-културним установама и коначно целом друштву.

Дигитализовати значи изразити податке у дигиталном облику ради обраде у рачунару, односно претворити из аналогног у дигитални облик. У случају архива дигитализација подразумева пренос архивских докумената и података о њима у дигитални облик као савремени технолошки метод који доприноси очувању, заштити, једноставнијем и бржем коришћењу историјских извора. Дигитализовани документ уклања потребу коришћења оригиналног извора, чиме се у потпуности елиминише могућност његовог оштећења услед прекомерног коришћења, док информациони систем омогућава широку доступност, брзо и једноставно претраживање, приказ и одабир дигитализоване грађе искључујући чак и потребу физичког доласка у архив. Доступност извора које чувају архиви није више питање већ представља императив и један од основних задатака архива и смисла архивске делатности.

Непостојање јединственог центра за дигитализацију који би доносио националне стандарде и координисао рад установа културе довели су до тога да је велики број установа самостално или уз партнерску сарадњу започео израду и реализацију различитих пројеката дигитализације културне баштине. Уважавајући прокламовано начело дигитализације културног наслеђа, као једног од најважнијих циљева *Стратегије развоја информационог друштва у Републици Србије до 2020*, Архив Југославије усвојио је дигитализацију архивских извора као једно од својих трајних опредељења и започео неколико пилот пројеката у циљу заштите и побољшања услова коришћења фондова. Један вид, тзв. „спонтане” или „непланиране” дигитализације спроводи се на основу корисничких захтева, као и за интерне потребе Архива (припрема изложби, научно-информативних средстава, мултимедијалне презентације, итд.). Други вид представља планска дигитализација архивске грађе из фондова и збирки одабране по критеријумима значаја и стања грађе, степена сређености, коришћења, величине фонда или збирке. Први пројекат дигитализације под радним називом *Заштита оригиналне микрофилмоване архивске грађе*⁷, започет је 2010. У склопу пројекта започета је дигитализација

⁷Микрофилмовање архивских докумената у циљу њихове заштите започето је у Архиву Југославије (ондашњем Државном архиву ФНРЈ) 1959. године. Збирка микрофилмова установљена 1964, садржи микрофилмовану архивску грађу 72 фонда, односно 3.026 микрофилмова са укупно 2.724.220 микроснимака. За више информација о самом пројекту погледати рад: О. Porubović-Vidović, „Digitalizacija mikrofila: stečena iskustva“, *Atlanti*, 21/2011, 123-129.

микрофилмованих извора личних фондова *Милан Стојадиновић* и *Јован Јовановић Пижон*. Систематска вишегодишња дигитализација спроводи се и за Збирку фотографија⁸, у оквиру које је до сада дигитализовано преко 13.000 фотографија. С обзиром да још увек није израђена веб база, већи део дигитализоване грађе тренутно је могуће прегледати искључиво на рачунарима у читаоници Архива.

Почетком 2017. Архив Југославије започео је рад на изради, планирању и реализацији вишегодишњег пројекта *Дигитализација фотоархива Танјуга*, који по свим параметрима представља до сада најамбициознији и најзначајнији пројекат Архива и вероватно један од најзначајнијих пројеката који се тренутно реализују у установама културе у нашој земљи. Прва фаза пројекта (2017-2018) предвиђа завршетак архивистичке обраде и дигитализацију фото-грађе из 842 регистратора (око 80 метара архивске грађе). Регистратори садрже листове са контакт копијама различитих димензија (лајка, 6x4, 6x6, 6x9, 9x12) са најзначајнијим догађајима у земљи и иностранству за период од 1946-1996. године.. Прелиминарне процене стручног тима наговештавају да се у регистраторима налази између 800000 и 1000000 контакт копија, сходно чему је за реално очекивати исти или приближни број негатива. Крајњи циљ пројекта представља израда и имплементирање веб апликације која ће омогућити онлајн преглед и претраживање целокупног дигитализованог садржаја по различитим индексима и критеријумима претраге.

ЗАКЉУЧАК

Учестале организационе, институционалне и статусне промене, условљене реорганизацијом државне управе и администрације током којих је неколико пута мењан назив установе и делокруг рада и надлежности, нису суштински мењале основну улогу и најважније задатке Архива Југославије који су се односили на преузимање, заштиту, чување, обраду, сређивање, објављивање архивске грађе и регистратурског материјала насталих радом државних органа и установа, друштвено-привредних организација, асоцијација и удружења југословенске државе од 1918. до 2006. године. Са својих 869 фондова (преко 25.000 дужних метара архивске грађе), у оквиру којих се чува на десетине милиона страница докумената које сведоче о историји југословенске државе, Архив представља једну од најзначајнијих архивских институција у региону.

⁸ Збирка фотографија садржи 63 засебне фондовске целине и збирке у оквиру којих се налази преко 48.000 фотографија и 161 фотоалбум. Највеће фондове чине *НИРО КОМУНИСТ* са око 22.000 фотографија и негатива; *Двор Краљевине Југославије* са око 7.000 фотографија (појединачних и у албумима); *Државна комисија за ратне злочине окупатора* и њихових сарадника са око 3.000 фотографија. Збирка је отвореног типа и редовно се обогађује фотографијама које се издвајају приликом сређивања архивских фондова, као и по основу поклона, преузимањем или откупом.

Историјски извори који су похрањени у Архиву Југославије значајни су по идејним, културним, образовним и другим садржајима, нарочито за проучавање друштвеног система Краљевине Југославије и социјалистичке Југославије, националних односа, развоја државних, културних, привредних и других институција. На основу архивских докумената Архива написана су многа научна и друга дела. Међутим, већина ових дела намењена је ужем кругу стручњака, што усмерава делатност Архива да тражи начине да се шири јавност упозна са значајем и вредношћу архивских докумената која се чувају у Архиву Југославије. Архиви требају да обезбеде трајно присуство вредности историјских извора у културном и образовном животу друштва. Сарадња са сродним институцијама у земљи и иностранству ради размене информација и искустава је неизоставна.

Осим законске обавезе заштите, чувања и архивистичког сређивања, Архив има друштвено-културну, просветну и научну мисију која се остварује приказивањем и објављивањем историјских извора кроз тематски организоване изложбе и изградом научно-информативних средстава као што су водичи кроз фондове и збирке, зборници докумената, зборници радова са научних конференција и архивистичких скупова, каталози изложби, као и организовањем стручних трибина, конференција и скупова посвећених питањима из архивистике и историографије. Допринос развоју и унапређењу архивистичке теорије и праксе остварује се, између осталог, издавањем часописа *Архив*, који је превасходно намењен ужем стручном кругу-историчарима, архивистима, библиотекарима. У циљу веће доступности и превентивне заштите историјских извора и фото-грађе Архив спроводи дигитализацију у складу са својим кадровским, техничким и финансијским могућностима. Непосредан додир са истраживачима и корисницима Архив остварује помоћу читаонице и библиотеке, где је омогућено истраживање архивских извора, као и богатог библиотечног фонда. Како би се богата архивска и библиотечка грађа представила и заинтересованој публици ван Архива осмишљена је веб база *Инвентар*.

Делатност и културна добра архивских институција су непознаница, па и апстрактни појмови за јавност ван стручне и научне, што указује да архив свој трајан значај у култури једног народа није довољно истакао ни наметнуо. То оставља простора за даља разматрања и непрестана тражења и изналажења начина којима би се архив приближио јавности која не спада у категорије стручне и научне и прилагодио савременим токовима.